

УДК: 343.85

DOI: <https://doi.org/10.32366/2709-9261-2022-3-1-116-122>

Носевич Надія Русланівна,
кандидат юридичних наук
(Донецький державний університет
внутрішніх справ, м. Кривий Ріг)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1112-9788>

ДЕРЖАВНЕ БЮРО РОЗСЛІДУВАНЬ ЯК СУБ'ЄКТ ФОРМУВАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ КРИМІНОЛОГІЧНОЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ

Статтю присвячено дослідженню правового статусу Державного бюро розслідувань у системі кримінологічної політики України. Обґрунтовано, що формами існування кримінологічної політики (як стратегії і тактики діяльності у сфері протидії злочинності) є формування та реалізація. Державне бюро розслідувань як суб'єкт формування та реалізації кримінологічної політики держави бере участь у таких процесах: 1) формуванні – шляхом участі в нормотворчому процесі через Кабінет Міністрів України (може стосуватися загальносоціального та спеціально-кримінологічного запобігання); 2) реалізації – шляхом безпосередньої протидії злочинності (за рівнями – спеціально-кримінологічний та індивідуальний) та/або управління протидією злочинності.

***Ключові слова:** протидія злочинності; суб'єкт; Державне бюро розслідувань; кримінологічна політика.*

Постановка проблеми. Не викликає заперечень теза про те, що будь-який державний орган, який функціонально є дотичним до протидії злочинності, задіяний у процесах стратегії і тактики протидії злочинності, що називають політикою у сфері протидії злочинності, або кримінологічною політикою. Серед цих органів особливий статус мають Національна поліція України, Генеральна прокуратура України, Служба безпеки України, Державна прикордонна служба, Національне антикорупційне бюро України тощо. У деяких зазначений статус прямо передбачено у профільному законі, в інших – повноваженнями або тенденціями розвитку правоохоронної системи в цілому. Повноваження цих органів на кримінологічній мапі України різняться рівнем обов'язків, інтенсивністю застосування обмежень прав і свобод людини та громадянина в безпосередній діяльності. Одним із найновіших органів державної влади, на який покладено правоохоронні функції у сфері протидії злочинності та який включено до «гравців» у сфері кримінологічної політики, є Державне бюро розслідувань (далі – ДБР). П. 1 ч. 1 ст. 6 Закону України «Про Державне бюро розслідувань» передбачено, що ДБР бере участь у формуванні та реалізації державної політики у сфері протидії злочинності, вносить відповідні пропозиції на розгляд Кабінету Міністрів України [1]. Тому для формування повноцінної концепції діяльності ДБР у сфері протидії злочинності пізнання його як суб'єкта формування та реалізації кримінологічної політики держави є актуальним та вкрай необхідним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасній юридичній науці наявна чимала кількість наукових праць, у яких висвітлено різні аспекти суб'єктного розуміння протидії злочинності. До того ж питанням кримінологічної діяльності Державного бюро розслідувань, реалізації зазначеним суб'єктом кримінологічних функцій в останні роки були присвячені роботи таких учених, як В. А. Головчук, В. М. Дрьомін, Г. М. Чернишов та інших фахівців. Однак і дотепер не сформовано єдиного підходу до визнання ДБР як суб'єкта формування та реалізації кримінологічної політики держави, визначення меж його участі в таких процесах.

Формування цілей статті (постановка завдання). Метою статті є кримінологічне пізнання Державного бюро розслідувань як суб'єкта формування та реалізації кримінологічної політики України.

Виклад основного матеріалу. Стосовно визначення поняття «кримінологічна політика», то в науці кримінології та кримінального права існують різні точки зору з цього приводу. Її вивчають як доктрину (теорію), а також стратегію і тактику протидії злочинності. Як доктринальну основу всіх засобів протидії злочинності кримінологічну політику розглядають А. В. Коваленко [2], П. Л. Фріс [3].

Не ставлячи за мету дослідження визначення поняття кримінологічної політики, які викладено у працях О. М. Джужи та В. В. Василевича [4, с. 42], В. В. Голіна [5, с. 19; 6, с. 194], І. Б. Медицького [7, с. 110], Є. В. Моїсеева [8, с. 534], виділимо найголовніші її сутнісні риси: це стратегія і тактика протидії злочинності; вона втілюється у життя в різних площинах (нормотворча та правозастосовна діяльність); має бути заснованою на кримінологічній доктрині, наукових розробках у сфері протидії злочинності; мета кримінологічної політики – забезпечення кримінологічної безпеки в суспільстві; засоби досягнення мети – як репресивні, так і нерепресивні. Виокремлення таких характерних ознак кримінологічної політики дозволяє вести мову про широке розуміння зазначеного виду політики, який включає, зокрема, такі засоби: кримінальне законодавство, діяльність оперативних підрозділів та органів (посадових осіб) досудового розслідування.

Слід констатувати, що стратегія протидії злочинності – це засоби досягнення цілей, мистецтво ведення боротьби зі злочинністю або її окремими проявами, вибір вирішального напрямку для досягнення заздалегідь накреслених цілей [5, с. 30], а тактика – оптимальне сполучення індивідуальних форм впливу, гласних і негласних слідчих дій та оперативно-розшукових заходів, методів і засобів переконання та примусу з метою профілактики й припинення злочинів [9, с. 6].

В основі кримінологічної діяльності ДБР має знаходитися стратегія зменшення можливостей учинення злочинів, яка зараз стає теоретико-прикладною та є інструментом у запобіганні і протидії злочинності [10, с. 29]. Зрозуміло, що кримінологічну політику за різними напрямками насамперед характеризує об'єкт протидіючого впливу, тобто той сегмент суспільних відносин, у якому завдяки розробленій стратегії і тактиці держава намагається забезпечити кримінологічну безпеку.

Аналізуючи положення Кримінально-процесуального кодексу України (далі – КПК України) та Закону України «Про Державне бюро розслідувань» (далі – Закон), варто зазначити, що об'єктом запобіжного впливу, а отже об'єктом кримінологічної політики щодо діяльності ДБР є злочини, що вчиняються конкретно визначеними посадовими особами (п. 1–2 ч. 1 ст. 5 Закону), а також

злочини проти встановленого порядку несення військової служби (військові злочини), крім злочинів, передбачених ст. 422 Кримінального кодексу України (п. 3 ч. 1 ст. 5 Закону). Відповідно до підслідності у ДБР було створено слідчі підрозділи за напрямками: розслідування злочинів у сфері службової діяльності та корупції; розслідування злочинів, учинених працівниками правоохоронних органів та у сфері правосуддя; розслідування військових злочинів.

Далі треба встановити механізм протидіючого впливу ДБР щодо визначеного об'єкта кримінологічної політики. На нашу думку, найбільш обґрунтованим є підхід, згідно з яким формами існування кримінологічної політики (як стратегії і тактики діяльності у сфері протидії злочинності) є формування та реалізація.

Формування кримінологічної політики може знаходити свій прояв у становленні в суспільстві усталеної думки про добро та зло, про міру належної поведінки, про заборону суспільно небезпечної поведінки, про злочинне та незлочинне тощо. Однак у контексті нашого дослідження більш предметно та системно категорію «формування кримінологічної політики» слід пов'язувати з нормотворчою діяльністю, творенням права та законодавства, що регламентує державний і суспільний вплив на злочинні практики. Загальновідомо, що суб'єктами формування кримінологічної політики в Україні є Президент України, Верховна Рада України, її комітети та народні депутати, Кабінет Міністрів України, інші центральні органи виконавчої влади. Проте варто зауважити, що в контексті формування кримінологічної політики ДБР має право вносити відповідні пропозиції на розгляд Кабінету Міністрів України. На сьогодні ДБР як потенційний суб'єкт формування кримінологічної політики, на нашу думку, намагається вирішити найбільш суттєві проблеми власного функціонування, однак як учасник формування кримінологічної політики, воно зараз не використовує власний правовий статус, не в повному обсязі використовує надані йому повноваження. Уважаємо, що шляхом накопичення за роки свого функціонування емпіричного матеріалу ДБР має сформувані низку пропозицій законодавчого характеру щодо протидії злочинності в нашій державі. Також мають бути реалізовані повноваження ДБР щодо ініціативи перед Кабінетом Міністрів України брати участь у розробленні стратегічних напрямів держави у протидії злочинності, зокрема в реалізації Антикорупційної стратегії.

У цілому під час розробки конкретних стратегій кримінологічної політики слід урахувати світовий досвід превентивної діяльності, а також кримінологічної обстановки, стан злочинності та її окремих ситуативних прояви, рівень криміногенного потенціалу суспільства, наявність теоретичної розробки певної проблеми і її можливої практичної трансформації, ступінь ресурсного забезпечення, міжнародного співробітництва й солідарності тощо [10, с. 27].

Щодо реалізації кримінологічної політики, то зауважимо, що вона розглядається в контексті правозастосовної діяльності уповноважених державних органів.

Реалізація кримінологічної політики держави в діяльності ДБР відбувається завдяки реалізації повноважень зазначеного державного органу, що передбачені статтями 6 та 7 Закону України «Про Державне бюро розслідувань» [1]. Зважаючи на специфіку вказаного органу, на державному рівні закріплено особливості реалізації таких повноважень. Так, зокрема, ДБР приймає анонімні повідомлення про кримінальне правопорушення, якщо інформація стосується конкретної особи

або містить фактичні дані про вчинення тяжкого чи особливо тяжкого злочину, які можуть бути перевірені. Також передбачено особливості управлінської діяльності під час здійснення повноважень працівниками та органами ДБР (наприклад, про повноваження директора ДБР та його заступників, керівників територіальних управлінь ДБР).

Однак найголовнішим повноваження ДБР у сфері протидії злочинності є здійснення інформаційно-аналітичних заходів щодо встановлення системних причин та умов проявів організованої злочинності та інших видів злочинності, протидію яким віднесено до компетенції ДБР, вжиття заходів до їх усунення (п. 2 ч. 1 ст. 6 Закону). Це фактично і є ключовим засобом реалізації кримінологічної політики в діяльності ДБР.

Для подальшого системного аналізу кримінологічної політики слід з'ясувати складові її функціональної побудови, рівні існування. Сучасна кримінологічна наука України базується на вихідних положеннях теорії запобігання злочинності, в арсеналі якої існує трирівнева система запобіжного впливу: загальносоціальний, спеціально-кримінологічний та індивідуальний напрям. Кожний з них має свої ресурси (більш-менш значні запаси, які можна використати за потреби) [6, с. 196]. На кожному рівні безпосередньо знаходить свій прояв кримінологічна політика держави.

Для повноцінного розуміння участі ДБР як суб'єкта формування та реалізації кримінологічної політики слід розглянути його діяльність залежно від рівнів запобігання злочинності.

На рівні загальносоціального запобігання злочинності кримінологічна політика ДБР проявляється тільки у вигляді формування. Діяльність ДБР на цьому рівні може лише стосуватися саме порушення перед урядом питань удосконалення чинного законодавства загального спрямування (на зразок Закону України «Про профілактику злочинів»). На сьогодні зазначений рівень не є профільним для діяльності ДБР.

На рівні спеціально-кримінологічного запобігання кримінологічна політика може як формуватися, так і реалізовуватися. Беручи до уваги підслідність ДБР, воно може бути ініціатором та учасником формування кримінологічної політики, зокрема щодо внесення змін до чинного законодавства з питань протидії злочинам, що віднесені до компетенції ДБР, розробленні комплексних програм запобігання злочинності у ввірених сегментах суспільного життя (службові, корупційні, військові злочини тощо). На зазначеному рівні також відбувається і реалізація кримінологічної політики. Мова йде про спільні соціальні групи, яким притаманні типові акти суспільно небезпечної поведінки, які в нашій країні визнаються злочинами та віднесені до підслідності ДБР. Тому спеціально-кримінологічне запобігання щодо діяльності ДБР може проявлятися, по-перше, в інформаційно-аналітичній роботі щодо виявлення системних ознак причин та умов учинення злочинів, по-друге, у розробленні системи заходів запобіжного впливу щодо цих причин та умов, по-третє, у впровадженні зазначених заходів у суспільне життя.

Індивідуальне запобігання ДБР здійснює шляхом виявлення причин та умов злочинів, аналізу найбільш розповсюджених детермінант певного виду злочинів, розроблення рекомендацій з мінімізації і ліквідації впливу зазначених детермінант на ймовірність учинення злочинів. Результати узагальнення даних на

індивідуальному рівні протидії злочинності ДБР стають емпіричним матеріалом для розроблення заходів спеціально-кримінологічної протидії.

Висновки. Сутнісними рисами кримінологічної політики є такі: це стратегія і тактика протидії злочинності; вона втілюється у життя в різних площинах (нормотворча та правозастосовна діяльність); має бути заснованою на кримінологічній доктрині, наукових розробках у сфері протидії злочинності; мета кримінологічної політики – забезпечення кримінологічної безпеки в суспільстві; засоби досягнення мети – як репресивні, так і нерепресивні. Виокремлення таких характерних ознак кримінологічної політики дозволяє вести мову про широке розуміння зазначеного виду політики, який включає, зокрема, такі засоби, як кримінальне законодавство, діяльність оперативних підрозділів та органів (посадових осіб) досудового розслідування.

В основі кримінологічної діяльності ДБР має знаходитися стратегія зменшення можливостей учинення злочинів. Об'єктом запобіжного впливу, а відповідно об'єктом кримінологічної політики в діяльності ДБР є злочини, що вчиняються конкретно визначеними посадовими особами (п. 1–2 ч. 1 ст. 5 Закону), а також злочини проти встановленого порядку несення військової служби (військові злочини), крім злочинів, передбачених ст. 422 Кримінального кодексу України (п. 3 ч. 1 ст. 5 Закону).

Формами існування кримінологічної політики (як стратегії і тактики діяльності у сфері протидії злочинності) є формування та реалізація. Формування кримінологічної політики слід пов'язувати з нормотворчою діяльністю, творенням права та законодавства, що регламентує державний та суспільний вплив на злочинні практики. Формується кримінологічна політика через створення, зміну або припинення дії нормативно-правових актів різної юридичної сили (правотворчість), що прямо чи опосередковано регламентують суспільні відносини у сфері протидії злочинності або впливають на них. Реалізацію кримінологічної політики необхідно розглядати як діяльність державних органів, громадських організацій та окремих громадян, спрямовану на забезпечення кримінологічної безпеки суспільства.

Реалізація кримінологічної політики держави в діяльності ДБР відбувається завдяки реалізації повноважень зазначеного державного органу, що передбачені статтями 6 та 7 Закону України «Про Державне бюро розслідувань». Ключовим засобом реалізації кримінологічної політики в діяльності ДБР є здійснення інформаційно-аналітичних заходів щодо встановлення системних причин та умов проявів організованої злочинності й інших видів злочинності, протидію яким віднесено до компетенції ДБР, ужиття заходів до їх усунення (п. 2 ч. 1 ст. 6 Закону).

Отже, стратегія запобігання злочинності охоплює загальносоціальний та спеціально-кримінологічний рівні запобігання злочинності, а тактика – спеціально-кримінологічний та індивідуальний рівні. На нашу думку, ДБР як суб'єкт формування та реалізації кримінологічної політики держави бере участь у таких процесах: 1) формуванні – шляхом участі в нормотворчому процесі через Кабінет Міністрів України (може стосуватися загальносоціального та спеціально-кримінологічного запобігання); 2) реалізації – шляхом безпосередньої протидії злочинності (за рівнями – спеціально-кримінологічний та індивідуальний) та/або управління протидією злочинності.

Оскільки стратегія і тактика протидії злочинності має ґрунтуватися на верифікованій кримінологічно значущій інформації, науково-методичне та

інформаційно-аналітичне забезпечення діяльності ДБР є необхідним складником діяльності зазначеного органу. Нагальним питанням сьогодення є введення до штату ДБР посад кримінологів (у тому числі і в територіальних управліннях ДБР), підготовка кадрів за кримінологічним напрямом, створення кримінологічного центру центрального апарату.

Список використаних джерел

1. Про Державне бюро розслідувань : Закон України від 12.11.2015 № 794-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 6. Ст. 55.
2. Коваленко А. В. Поняття кримінологічної політики держави в діяльності поліції в Україні. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2016. № 4. С. 223–227.
3. Фріс П. Л. Кримінально-правова політика Української держави: теоретичні, історичні та правові проблеми : монографія. К. : Атіка, 2005. 332 с.
4. Джу́жа О. М., Васи́левич В. В. Концептуальні засади співвідношення кримінальної, кримінально-правової та кримінологічної політики. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2014. № 4. С. 30–35.
5. Голіна В. В., Лукашевич С. Ю., Колодяжний М. Г. Державне програмування і регіональне планування заходів запобігання злочинності в Україні / за заг. ред. В. В. Голіни. Х. : Право, 2012. 304 с.
6. Голіна В. В. Кримінологічна політика України як ресурс у протидії злочинності (реалії і можливості). *Вісник Національної академії правових наук України*. 2013. № 2. С. 193–201.
7. Медицький І. Б. Вплив соціальних факторів на злочинність в умовах становлення незалежної Української держави : монографія. Івано-Франківськ : Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2007. 222 с.
8. Моїсеєв Є. Політика держави у сфері протидії злочинності. *Українська кримінологічна енциклопедія / за заг. ред. В. В. Чернея, В. В. Сокурєнка; упоряд. О. М. Джу́жа та О. М. Литвинов*. Харків – Київ : Харк. нац. ун-т внутр. справ; Нац. акад. внутр. справ, Кримін. асоц. України, Золота миля, 2017. 804 с. С. 534.
9. Гладкова Є. О. Кримінологічні засади стратегії й тактики протидії наркозлочинності в Україні : автореф. дис. ... д-ра. юрид. наук : 12.00.08 / Харківський національний університет внутрішніх справ. Харків, 2019. 41 с.
10. Голіна В. В. Стратегії запобігання та протидії злочинності як різноманітні форми реалізації кримінологічної політики. *Політика в сфері боротьби зі злочинністю : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції з нагоди відзначення 25-річчя навчально-наукового юридичного інституту*. Івано-Франківськ, 2017. С. 26–29.

References

1. Pro Derzhavne biuro rozsliduvan : Zakon Ukrainy vid 12.11.2015 № 794-8 [On the State Bureau of Investigation : Law of Ukraine]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*. 2016. № 6. St. 55 [in Ukrainian].
2. Kovalenko, A. V. (2016). Poniattia kryminolohichnoi polityky derzhavy v diialnosti politsii v Ukraini [The concept of criminological policy of the state in the police in Ukraine]. *Naukovyi visnyk Dnipropetrovskoho derzhavnogo universytetu vnutrishnikh sprav*. № 4. S. 223–227 [in Ukrainian].
3. Fris, P. L. (2005). Kryminalno-pravova polityka Ukrainskoi derzhavy: teoretychni, istorychni ta pravovi problemy : monohrafiia [Criminal-legal policy of the Ukrainian state: theoretical, historical and legal problems : monograph]. K. : Atika. 332 s. [in Ukrainian].
4. Dzhuzha, O. M., Vasylevych, V. V. (2014). Kontseptualni zasady spivvidnoshennia kryminalnoi, kryminalno-pravovoi ta kryminolohichnoi polityky [Conceptual principles of the relationship between criminal, criminal law and criminological policy]. *Naukovyi visnyk Natsionalnoi akademii vnutrishnikh sprav*. № 4. S. 30–35 [in Ukrainian].
5. Holina, V. V., Lukashevych, S. Iu., Kolodiazhnyi, M. H. (2012). Derzhavne prohramuvannia i rehionalne planuvannia zakhodiv zapobihannia zlochynnosti v Ukraini / za zah. red. V. V. Holiny [State programming and regional planning of crime prevention measures in Ukraine]. Kh. : Pravo. 304 s. [in Ukrainian].

6. Holina, V. V. (2013). Kryminolohichna polityka Ukrainy yak resurs u protydii zlochynnosti (realii i mozhlyvosti) [Criminological policy of Ukraine as a resource in combating crime (realities and opportunities)]. *Visnyk Natsionalnoi akademii pravovykh nauk Ukrainy*. № 2. S. 193–201 [in Ukrainian].
7. Medytskyi, I. B. (2007). Vplyv sotsialnykh faktoriv na zlochynnist v umovakh stanovlennia nezaleznoi Ukrainy: monohrafiia [Influence of social factors on crime in the conditions of formation of the independent Ukrainian state: monograph]. Ivano-Frankivsk: Prykarpatskyi natsionalnyi universytet imeni Vasylia Stefanyka. 222 s. [in Ukrainian].
8. Moiseiev, Ye. (2017). Polityka derzhavy u sferi protydii zlochynnosti. *Ukrainska kryminolohichna entsyklopediia / za zah. red. V. V. Cherneia, V. V. Sokurenka; uporiad. O. M. Dzhuzha ta O. M. Lytvynov* [State policy in the field of combating crime. Ukrainian criminological encyclopedia]. Kharkiv – Kyiv: Khark. nats. un-t vnutr. sprav; Nats. akad. vnutr. sprav, Krymin. asots. Ukrainy, Zolota mylia. 804 s. S. 534 [in Ukrainian].
9. Hladkova, Ye. O. (2019). Kryminolohichni zasady stratehii y taktyky protydii narkozlochynnosti v Ukraini [Criminological principles of strategy and tactics for combating drug crime in Ukraine]: avtoref. dys. ... d-ra. yuryd. nauk: 12.00.08 / Kharkivskiy natsionalnyi universytet vnutrishnikh sprav. Kharkiv. 41 s. [in Ukrainian].
10. Holina, V. V. (2017). Stratehii zapobihannia ta protydii zlochynnosti yak riznomanitni formy realizatsii kryminolohichnoi polityky [Strategies to prevent and combat crime as various forms of criminological policy]. *Polityka v sferi borotby zi zlochynnistiu: materialy Mizhnarodnoi naukovopraktychnoi konferentsii z nahody vidznachennia 25-richchia navchalno-naukovoho yurydychnoho instytutu*. Ivano-Frankivsk. S. 26–29 [in Ukrainian].

Nosevych Nadiya,

PhD in Law

(Donetsk State University of Internal Affairs, Kryvyi Rih)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1112-9788>

STATE BUREAU OF INVESTIGATION AS A SUBJECT OF FORMATION AND IMPLEMENTATION OF STATE CRIMINOLOGICAL POLICY

The article is devoted to the study of the legal status of the State Bureau of Investigation in the system of criminological policy of Ukraine. According to the results of the study, it is determined that the essential features of criminological policy are as follows: the strategy and tactics of combating crime; it is implemented in various areas (rule-making and law enforcement activities); it should be based on criminological doctrine, scientific developments in the field of combating crime; the purpose of criminological policy – to ensure criminological security in society; means of achieving the goal – both repressive and non-repressive. Highlighting such essential features of criminological policy allows us to talk about a broad understanding of this type of policy, which as a means includes, in particular, such as criminal law, the activities of operational units and bodies (officials) of pre-trial investigation. It is substantiated that the forms of existence of criminological policy (as strategies and tactics of activities in the field of combating crime) are the formation and implementation. State Bureau of Investigation as a subject of formation and implementation of criminological policy of the state participates in the following processes: 1) formation – by participating in the rule-making process through the Cabinet of Ministers of Ukraine (may relate to general social and special criminological prevention); 2) implementation – by direct counteraction to crime (by levels – special criminology and individual) and / or management of crime counteraction. In order to fully understand the participation of the State Bureau of Investigation as a subject of formation and implementation of criminological policy, special research attention is paid to the characteristics of its activities depending on the levels of crime prevention. It is concluded that the strategy of crime prevention covers the general social and special criminological level of crime prevention, and tactics - special criminological and individual levels. Since the strategy and tactics of counteraction to crime should be based on verified criminologically significant information, the scientific and methodological and analytical support of the State Bureau of Investigation activity is a necessary component of the activities of the specified authority.

Key words: crime counteraction; subject; State Bureau of Investigation; criminological policy.

Надіслано до редколегії 08.04.2022
Рекомендовано до публікації 14.04.2022